

Anketa Sodobnosti XVI: O literarni kritiki

Besedo »kritika« uporabljamo v vseh mogočih in nemogočih zvezah našega vsakdanjega življenja in vtis je, da z njo nismo povsem zadovoljni. Ne s kritiko nasploh ne s specializirano, vezano na stroko, področje. Razhajanja in nesporazumi pa so največji tam, kjer je kritika najbolj razvita in ima tudi največjo tradicijo, zato se nam je zdelo primerno, da posvetimo še posebno pozornost prav literarni kritiki. K sodelovanju v tej anketi smo povabili nekaj pomembnih imen med našimi literarnimi kritiki in literarnimi zgodovinarji; nekaj vabil smo naslovili tudi na kritike v drugih naših republikah, kjer je razpravljanje o kritiki prav tako priljubljena tema.

Nanje, ki sta jim literarna kritika in literarna zgodovina poklic ali pa vsaj zelo blizu njihovega osebnega interesa, smo — kot vabilo — naslovili pričujoče pismo, ki naj bi bilo zdaj, objavljeno, vabilo tudi »vsem tistim, ki jih kritika tako ali drugače zanima«.

Prispevek Janka Kosa »Esej in Slovenci« formalno ni vezan na anketo, vendar pa v njej obravnavano temo pomembno dopolnjuje in razširja.

Spoštovani prijatelj,

Ljubljana, 12. 11. 1978

vse pogosteje se na najrazličnejših ravneh srečujemo z bolj ali manj nespoštljivimi mnenji o kritiki in kritikih, prav tako pa tudi z neuresničljivimi zahtevami, kaj vse bi morali, kritika in kritiki, opravljati v času in družbi in še posebej v odnosu do umetniške besede, knjižnega dela. In vendar je kritika naravnost usodno povezana z literarno dejavnostjo v ožjem smislu, neprestano se do nje opredeljuje, jo graja in hvali, poučuje in usmerja, spodbuja in ovira, z njo mitivirana spodbuja in razvema boje, literarne, človeške, generacijske, določa vrednost in ceno literature tudi zunaj njenega vpliva in navzočnosti — ali pa počne nekaj čisto drugega, kajti težava je v tem, da se do kritike opredelujemo predvsem per negationem, njeno pozitivno vlogo vidimo predvsem v njenih »neizpolnjenih« dolžnostih, zato upravičeno vprašujemo, kaj je pravzaprav kritika, kritika kot poseben način človekovega mišljenja, delovanja in funkcionalnosti v svetu umetnosti, v našem primeru pisanja, pa tudi v odnosu in na relaciji: sodobna literatura — kritika — čas — družba — narod?

Ali ima v naši samoupravni družbi, slovenski in jugoslovanski, literarna kritika kakšno posebno obeležje?

Ceprav je tudi kritika v svoji pisavi, literatura, v kolikšni meri deluje znotraj resnično ustvarjalnih vzgibov in poti poezije, proze, dramatike, ali pa je zunaj njih, nad njimi — kot razsodnik, dopolnjujoči člen istega duhovnega gibanja, ali samo kot sopotnik?

Torej: Kaj je literarna kritika nasploh in kaj pri nas posebej, v Sloveniji in v Jugoslaviji?

Sodobnost želi na široko odpreti vrata takšni razpravi, tako profesionalnim kritikom (njim predvsem) kot vsem tistim, ki jih kritika tako ali drugače zanima.

Za spodbudo prilagamo nekaj misli o kritiki, ki smo jih, brez tendencioznosti, vzeli iz knjige Branka Hofmana Pogovori s slovenskimi pisatelji.

Vaš odgovor, lahko tudi krajšo razpravo, esej o kritiki, pričakujemo najkasneje do konca t. m. — za januarско številko; do 20. januarja za februarско.

Hvala za prijaznost

Urednik
Ciril Zlobec

Pisatelji o kritiki — iztočnica za razpravo

(Iz knjige Branka Hofmana Pogovori s slovenskimi pisatelji)

Jože Javoršek: *Bistveno me je prizadela ena sama kritika in do neke mere preokrenila mojo ustvarjalno pot. Bila je to kritika dr. Lina Legiše o moji »Partizanski liriki«, izšla pa je kmalu po izidu zbirke v takratnem glavnem časopisu. Kritik me je uvrstil med tako zakotne in enodnevniške pesnike, mi priznal tako majhno vrednost in me s tako vzvišeno kretnjo posedel v zadnjo klop slovenske poezije, da sem sklonil glavo ob tej obsodbi svoje ničevosti, zlasti ker sem bil ves čas prepričan, da bo po vojski nena doma nekdo odkril svojevrstnost moje partizanske poezije.*

Dolgo, dolgo sem potreboval, da sem spoznal objektivno krivico, ki se mi je zgodila, in ko sem v »Usodi poezije« govoril o nekih naših impotentnih literarnih zgodovinarjih, sem mislil nanj, ki je zatrl rodnost moje poezije.

Vladimir Kavčič: *Literarnemu snovanju avtor sam postavlja zakone, ki pa celo njega samega ne morejo obvezovati dalj, kot se mu to zdi potrebno. V zgodovini romana bi sicer našli primere, ki zadovoljujejo (v večji ali manjši meri) tradicionalne zahteve, a še več bi bilo primerov, ki te zahteve razveljavljajo. Sicer pa je že samo postavljanje zahtev izrazito akademsko izhodišče. Profesorji književnosti si prizadevajo, da bi naknadno, potem ko so romani že tu, ugotovili njihove skupne poteze, jih razvrstili po svojih miselnih shemah in po merah Prokrustovih postelj svojih teorij. (...) Le čigave zahteve neki so izpolnjevali Joyce, Proust ali Musil, ko so pisali svoje znamenite romane? Čigave Françoise Sagan?*

Miško Kranjec: *V teh primerih (B. Hofman: Nekaterih uničujočih ocen pa le niste pozabili) ne gre za kritiko, ki razčlenjuje in vrednoti pisateljevo delo, temveč za metode zakulisnega spletkarjenja. Tu ni vprašanje kritike, temveč morale. Ni vseeno, ali strga kritik knjigo zato, ker je slaba, ali zato, ker mu nekdo namigne, naj pisatelja s kolom po glavi. A kot že sem rekel: škoda besed. Nekoč me je bolelo, danes me ne boli več. In če ne bi vi drezali vame, bi tega sploh ne omenil. Nisem zamerljiv.*

Bratko Kreft: *V resnici imamo hladno vojno tudi v kritiki in literaturi, nimamo pa estetsko samostojne in estetsko stvarne kritike. Umetniško ni Kavčičevo delo »Zapisnik« nič slabše, nemara je celo boljše kakor Kovačičev roman »Sporočila iz sanj« in »Resničnost« in vendar je dobila Kovačičeva knjiga celo »veliko« Prešernovo nagrado (torej najvišje priznanje), drugi pa je bil najprej predlagan le za nagrado iz sklada. Le iz tega je dobil nagrado tudi Svetina za »Ukano«, čeprav bi ne bilo težko dokazati z neapriorističnimi, objektivno estetskimi načeli, da po svoji umetniški vrednosti vsekakor prekaša Kovačičevega, kakor ga vsaj po izvorni kompozicijski obliki in tehniki prekaša tudi Kavčičev »Zapisnik«, dasi je mogoče po svoji vsebini in njenem kritično-etičnem in politično-etičnem zrnu seveda komu lahko neprijetnejši kot npr. Kovačičev poročnik, zaradi katerega je bilo ob revialni objavi baje precej oficijalnih političnih (ne umetniških) ugovorov. Vse to so anomalije, ki so posledica tega, ker nimamo prave umetniško načelne kritike, ki bi bila sama v sebi umetniško svobodna, neodvisna od katerekoli skupine in »politike«, se pravi res predvsem estetska. Te pa ni ne na eni ne na drugi strani. Zato pa vlada anarhija in klikarstvo, kakor še nikoli v slovenski kritiki in književnosti. Izjeme so redke in komaj slišne, saj se v hrušču in trušču ekshibicij, bulvarske provokativnosti in provincialnega snobizma izgubljajo, kakor se v takšnem vzdušju morata dušiti vsak resnično umetniški zalet in ustvarjalnost.*

Janez Menart: *. . . Kritiki so namreč nagnjeni k temu, da iščejo samo ali predvsem samo slabo, zato so zelo pogosto resnično krivični, če že ne v podrobnostih, pa vsekakor v celotni presoji, saj s svojim napihovanjem posameznosti nehote, ali pa hote, skazujejo splošen vtis o nekem delu. (. . .) Ker so meni osebno današnji slovenski kritiki (razen dveh, treh časopisnih ocenjevalcev) načelno nenaklonjeni, ali celo klaparsko sovražni, na njihova mnenja ne dam kaj dosti, saj so nadvse enostranska ali celo pristranska. Vsi po vrsti namreč izhajajo iz takšnih ali drugačnih teorij in potem nanje nategujejo literaturo. Na splošno mislim, da je naša trenutna literarna kritika v glavnem kup plesnive duhovne zmede in da je ni jemati resno; in osebno je tudi ne jemljem.*

Mira Mihelič: *Če je to naloga kritike, da pisatelja potolče in dotolče, bralcem pa predstavi njegovo delo kot manjvredno, potem ne vem, komu naj bi koristila. Nekoč je zapisal Herbert Read, ki sem ga osebno poznala in nadvse cenila, da se mora kritik vživeti v delo, ki ga ocenjuje, sicer je podoben anatomu, ki secira mrliča. Primerjal je to dvojje: simpatijo in empatijo . . . To je Readov izraz, njegova skovanka iz knjige »Deseta muza« (The tenth Muse) in jo uporablja v smislu »vživljanje« . . . A naj nadaljujem Readovo misel: on daje empatiji prednost pred simpatijo pri ocenjevanju umetniškega dela. To seveda ne pomeni, da bi moral biti kritik slep za napake dela, ki ga ocenjuje. Pri nas pa je dostikrat tako, da so kritiki slepi za napake svojih prijateljev, delo vseh drugih pa odklanjajo; imamo tudi kritike, ki kratko malo odklanjajo vse po načelu: Če vse okoli sebe pokosim, ostanem edino jaz velik. Toda knjige gredo svojo pot in zanimivo je, da negativna ocena ni še nikoli vzela dobremu delu bralcev. Kritika, ki se odlikuje z resnično prenikavostjo in umetniško delo s svojimi dognanji izpopolnjuje, je seveda redka, in ne le pri nas.*

Jože Snoj: ... *Prepričan sem namreč, da mora prava kritika v delu zaznavati tisto, kar je novo, ne pa narobe — da novo zatira z normiranim in že ustaljenim vatlom.*

Igor Torkar: *Za najmanj 70 % naših kritikov, v vseh zvrsteh umetnosti, velja tale, malce robati epigram:*

*Ne more kritik prida biti,
je spred en »k«, je zad en »k«,
na sredi so pa same »riti«!*

Marsikaj sem doživel med svojim pisateljskim delom, kar lahko potrdi, da je v mojem robotem epigramu, na žalost, precej resnice.

Dane Zajc: *Ne jezim se več na kritike, ampak jim ne posvečam kakšne posebne pozornosti. Naši kritiki pišejo skoz dela, ki jih obravnavajo, predvsem o lastnih težavah. Njihove težave pa so največkrat ideološke narave. Potem secirajo dela skozi tisto ideologijo, ki jih je trenutno obsedla. Ideologije pa so enodnevnice, ki ne zaobsegajo življenja niti tako kompleksno, kot ga lahko umetniško delo. Neka kritika je lahko za nekega kritika zelo pomembna v njegovem kritičnem razvoju, obenem pa je lahko čisto oddaljevanje od dela, s katerim se ukvarja. Kritike so bolj namenjene bralcem kritik, bralcem, ki se ukvarjajo s knjigami, kot pa tistim, ki knjige pišejo. Zame so oboje, tiste, ki so afirmativne za moje delo, ali tiste, ki ga uničujejo, enako nezanimive. O mojem delu mi povejo manj, kot vem o njem sam.*

Znanost, ki se ukvarja z literarno zgodovino in me pri živem telesu uvršča vanjo, me žali. Tam zgubim še tisto individualnost, ki sem jo imel. Preriva me iz ene skupine v drugo, iz ene razpredelnice v drugo. Posplošuje moje misli, moje življenje in delo. Z neko skupino na ta način naenkrat živim nekje v njeni nogi ali v vratu ali še v kakšnem bolj skritem delu telesa. Tisto, kar je izvirno mojega, se odmisli, zaradi lažje posplošitve, zaradi lažjega dela. Ali zaradi lažjega poučevanja? Nemogoče se mi zdi, da bojo morali delati otroci obnove mojih pesmi ali mojih iger, ko bi kaj takega sam ne mogel narediti. Da bojo posiljevali njihove glave s tistim, kar je bilo namenjeno prebujanju prostosti, kar je bila moja nevsiljiva poslanica sočloveku.

Sploh pa, kolikor več besed se prilepi za moje delo, slabše zanj. Besede ocenjevalcev in kritikov so kot ose, ki se prilepijo na jabolko in ga preluknjajo. Ga skrijejo očem, ga naredijo neužitnega, ga skisajo, ga segnijejo. To je vse in taka usoda čaka vsako delo.

Del odgovorov bomo objavili v prihodnji številki.